

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱԼԵՊԻ ՔԱՀԱՆԱՅԻՑ

(Շար. տե'ս «Բազմավեպ» 1939, էջ 14)

51. Տէր Սահակ ֆհնյ. - 52. Տէր Ստեփանոս ֆհնյ. - 53. Տէր Խաչատուր ֆհնյ. - 54. Տէր Թումիկ ֆհնյ. - 55. Տէր Մակար ֆհնյ. - 56. Տէր Պետրոս ֆհնյ. - 57. Տէր Վարդան ֆհնյ. - 58. Տէր Յակոբ ֆհնյ. - 59. Տէր Գասպար ֆհնյ. - 60. Տէր Յովհաննէս ֆհնյ. Սարգիսի. - 61. Տէր Պողոս ֆհնյ. - 62. Տէր Յակոբ ֆհնյ. Նաւրանի. - 63. Տէր Սանոս ֆհնյ. - 64. Տէր Դանիէլ ֆհնյ.

51. Տէր Սահակ ֆհնյ. - Մինչեւ ժէ դա-
րու կէսը առաջին Տէր Սահակն է՝ որ կը
մտնէ Հալէպի քահանայից դասուն մէջ եւ
որ անգամ մը միայն կը յիշուի մեր Ձե-
ռագրաց Մատենադարանի թիւ 44 Աւետա-
րանի յիշատակագրութեան մէջ, որդւոյն՝
Տէր Գասպար քհ. ի յիշատակման առթիւ.
«... եւ առաւել քան զոսոյն տեսեալ նազելի
եւ պատուեալ, մաքրամիտ Տէր Սահակի
որդի Տէր Գասպարն՝ որ ստացաւ...» եւ
դա՛րձեալ «... Յիշատակ է սուրբ աւե-
տարանս Տէր Սահակին որդւոյն՝ Տէր
Գասպարի...»⁽¹⁾ :

Տէր Սահակ քահանայ պաշտօնավարած
է հաւանաբար 1620էն 1660ական թուա-
կաններուն: Բացի Տէր Գասպարէն, ունի
նաեւ երկու զաւակ՝ Խաչատուր Սարկա-
ւագ եւ Միքայէլ: Այս վերջինը անգամ մը
միայն յիշուած է մեր թիւ 82 ձեռագիր
Մաշտոցի առաջին էջին վրայ:

52. Տէր Ստեփանոս ֆհնյ. - 1655ին
Տէր Ստեփանոս քհնյ. Հալէպցի ազգային-
ներէն Խաչատուրի եւ ասոր կողակից Նու-
րիխանի խնդրանքով կը գրէ մեր ձեռա-
գրաց Մատենադարանի թիւ 13 թղթեայ
Աւետարանը եւ յիշատակ կը գրուի Ս.
Քառասնից եկեղեցւոյ մէջ՝ ըստ հետեւեալ
յիշատակագրութեանց. ա. - ի վերջ մա-
տենիս կայ՝ « Զմեղապարտ Ստեփանոս

Երեցս յիշեցէք. թվ ՌՃԴ (= 1665): ք. -
ք. - Վերջին դատարկ թուղթին վրայ՝
«Յիշատակ է սուրբ աւետարանս Խաչա-
տուրին եւ իւր Գողազցուն՝ Նուրիխանին.
ի դուռն Ս. Քառասնից եկեղեցուն. թվին
ՌՃԼԷ (= 1688)»⁽²⁾ :

Ձեռագիրս 277 թերթերէ կը բաղկանայ,
երկսիւն է, էջերը 21 տողով: Կաշեպատ
է եւ երկու կողմէն արծաթապատ: Ճա-
կատի հայկական ոսկերչութիւնը կը ներ-
կայացնէ Մանուկ Յիսուս՝ Տիրամօր դեր-
կին մէջ, իսկ կոնակի ոսկերչութիւնն է՝
խաչելութիւն: Ունի մագաղաթեայ պահ-
պանակներ: Ձեռագիրս զարդարուած է
զուռնադեղ խորաններով, սկզբնատուրով
եւ լուսանցազարդերով, բոլորն ալ յաջող:
Թէեւ յիշատակարանէն յայտնի չ'երեւիր
թէ ո՛վ է ծագկողը, բայց կ'ենթադրենք
որ Տէր Ստեփանոս ինքը եղած ըլլայ:

53. Տէր Խաչատուր ֆհնյ. - Ժէ դարու
կիսուն կը յիշուի տէր Խաչատուր քհնյ.
որ 1668ին Տէր Աստուածատուր «գրագիր»
Ուրֆացի քհ. ին գրել կու տայ մեր Ձեռա-
գրաց Մատենադարանի թիւ 80 փոքր Մաշ-
տոցը, հետեւեալ յիշատակագրութեամբ.

(1) Յուցակ հայերէն Ձեռագրաց Հալէպի Ա.
էջ 89 ր:

(2) Յուցակ հայերէն Ձեռագրաց Հալէպի Ա.
էջ 98:

- «... Արդ գրեցաւ Մաշտոցս ձեռամբ
Աստուածատուր եւեթ քհ. ի: Եւ եղեւ
գրաւ սորա ի թուականութեանս մերում
ՌՃ եւ ժէ ամին. (= 1668): Յուլիս ամսոյ
ի ԻԵ, ի մայրաքաղաքն ի Հալապ: Եւ եղեւ
խնդրող Մաշտոցիս Տէր Խաչատուրն, որ
բաղում փափաքանօք ետ գրել իւր հալալ
վաստակօքն, որ քանի կենդանի է վայե-
լեացէ, եւ սովաւ մահ եւ կեանք կատա-
րեացէ: Զոր Տէր Աստուած բարով վայելել
տացէ նմա. եւ յետ վախճանելոյ նորա,
յանջինջ յիշատակ կացցէ եւ մնացէ Տէր
Խաչատուրին եւ իւր երեցկնոջն Խստեանին
ի Ս. Աստուածածին եկեղեցին. այլ ոք
չունի իշխանութիւն հեռացուցանելոյ ըզ-
մաշտոցս ի դրան Ս. Աստուածածնայ»⁽³⁾ :

Ըստ սոյն Մաշտոցի երկրորդ յիշատա-
կարանին, Տէր Խաչատուրի մայրն է մահ-
տեսի Տօմնայ (հայրը յիշուած չէ, հաւա-
նաբար շատ կանուխ մեռած ըլլալուն),
կինն է՝ Խստեան, զաւակներն են՝ Մու-
րատ, Վարդան, Յովհաննէս, իսկ աղջիկն
է Սքըլպէյթ (Տանտիկի՞ն), ու հարսը՝
Նուրէ: Կ'ենթադրեմ որ Ս. Աստուածածին
եկեղեցւոյ երէց է: Կը վախճանի Հալէպ
1680ին: Դամբարանը յայտնի չէ:

54. Տէր Թումիկ ֆհնյ. - 1674ին կը
յիշուի Տէր Թումիկ քհնյ. երէցկինն է Սու-
քար, որդին՝ Վարդան: Թէեւ առանց որո-
շելու ընտանեկան կապակցութիւնը, իբր
Տէր Թումիկ քհ. ի ազգական կը յիշուին
Տիրացու Սարգիս, Փէրիխան, Փառհայ,
Վարդիսաթուն, ասոր որդին՝ Խաչատուր,
Պետրոս, Պողոս, ասոր որդին՝ Աստուա-
ծատուր, Առաքել, Ղամառ, Կարապետ,
Գրիգոր եւ Սկանտար, որ է ըսել նահա-
պետական ամբողջ ընտանիք մը, որ Ս.
Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ յիշատակ
կը գնէ մեր Ձեռ. Մատենադարանի թիւ
94 թղթեայ փոքր Մաշտոցը⁽⁴⁾ :

55. Տէր Մակար ֆհնյ. - 1676ին կը յիշուի
Տէր Մակար քհնյ. թողը Տէր Սահակ քհ. ի
եւ որդին Տէր Գասպար քհ. ի: Ունի Սահակ
եւ Դանիէլ անունով երկու եղբայր, ինչ-
պէս նաեւ երկու քոյր՝ որոնց անունները
յիշատակուած չենք տեսներ: - «... Յի-

շատակ է սուրբ Աւետարանս Տէր Սահակին
որդւոյն՝ Տէր Գասպարին եւ... իւր որդ-
ւոցն Տէր Մակարին...»⁽⁵⁾ :

56. Տէր Պետրոս ֆհնյ. - 1679ին կը յիշուի
Տէր Պետրոս քհնյ. որ Տէր Աստուածատուր
Ուրֆացիի խնդրանքով ու ծախքով կը
կազմէ մեր Ձեռագրաց Մատենադարանի
թիւ 38 Աւետարանը: Տէր Պետրոս կը յիշ-
ուի նաեւ իբր բանասէր քահանայ: 1703ին
կը նորոգէ ու կը կազմէ մեր թիւ 134 մե-
ծադիր ճաշոցը: 1700ական թուականնե-
րուն Տէր Պետրոս քհ. Հալէպի մէջ կը գրէ
այժմ էջմիածնի Ձեռագրաց Մատենադա-
րանը գտնուող թիւ 752 «Կոչումն ընծայու-
թեան»ը, թղթեայ, նոտրադիր, որ կը բո-
վանդակէ 1. - Զբառասնորդական քարո-
ղըս. 2. - Զերիս քարոզս Յովհաննու Ո-
րոտնեցւոյ. 3. - Զկրթութիւն մանկանց.
4. - Զաղօթս Միխիթար Գօշի (տպագիր).
5. - Ժամանակագրութիւնս ըստ Եօթա-
նասնիցն թարգմանութեան. 6. - Պատմու-
թիւն ոտանաւոր ի Վահրամ դպրէ. 7. -
Հաւախօսութիւն: Յիշատակարան չունի:

1705ին Տէր Պետրոս քհնյ. կը գրէ մեր
Ձեռագրաց Մատենադարանի թիւ 63 եւ 67
Շարականները: Առաջինը թիւ 63. ունի
446 թերթ. 26,5 × 18 × 9 հրդեղը. մե-
ծութեամբ. միասիւն, էջերը 23 տողով,
եւ բամպակեայ դեղնորակ թուղթով: Ու-
նի կաշեղէն փայտեայ կազմ. զուրկ է մա-
ղաթեայ պահպանակներէ: Ձեռագիրը՝
հակառակ շատ դործածուած ըլլալուն,
կողքը կըցած է զինքը պահել. այսու հան-
դերձ մատենախոս ներքին մասը, միշտ
դործածութեամբ, նորոգուած, կարկըտ-
ուած ու յաճախ բուն թերթերէն իյնալով,
տեղը նորեր յաջորդած են: Նկատելի է որ
457 էջն սկսեալ զըջութիւնը բոլորովին
փոխուած եւ նոր գրութիւն յաջորդած է,
գործ Տ. Ներսէս Վրդ. ի աշակերտ՝ Տէր
Սարգիս քահանայի:

(3) Յուցակ հայերէն Ձեռագրաց Հալէպի Ա.
էջ 162 ա եւ ր:

(4) Յուցակ հայերէն Ձեռագրաց Հալէպի Ա.
էջ 175 ր:

(5) Տես մեր Յուցակը Ա. էջ 89 ր:

(6) Տես Կարինեան Մայր ցուցակ 1863. էջ 46:

Այս նոր գրչութիւնը չափ հաւանորէն վերջէն աւելցուած է, ըլլալով լիակատար Տօնացոյց մը, կցուած բուն Շարակնոցին: Վերջին մասին մէջ երեք դատարկ թուղթեր կան միայն: Հատորիս զարդանդակը հակառակ մասը կը ներկայանայ միջակ արժէքով: Այս Շարակնոցը գրուած է Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ լուսարար Տիրացու Յակոբի համար:

Տէր Պետրոս ք. ի երկրորդ գործն է մեր Մատենադարանի թիւ 67 Շարակնոցը, 290 թերթերով, 13,5 × 9 × 6 հրդմբ. մեծութեամբ, միասին, 25 տողնոց էջերով, նիւթը լաւ յղկուած բամպակեայ դեղնորակ նուրբ թուղթ, կաղմը կաշեպատ փայտեայ. առանց մագաղաթեայ պահպանակներու: Հակառակ տողուն կաղմին, ձեռագիրս լաւ պահուած է. սկիզբը պակաս թերթեր ունի եւ վերջին մասը՝ ցեցակեր: Ունի մէկ թերթ միայն դատարկ թուղթ: Գիրն է սեւ մեկնով ընտիր բոլորագիր: Սկզբնատառք թռչնագիր են եւ զարդադիր եւ թիւով 155 հատ. նոյնքան ալ լուսանցազարդեր, որոնց հետ կատարեալ համադրութեան մէջ են՝ իբր զարդանկարչութիւն արժէք չունին: Ձեռագրիս յիշատակարաններու թերթերը ինկած ըլլալով, ստացողին անունը յայտնի է: Տէր Պետրոս ք. ի սոյն երկու գրչութեանց մէջ ալ իր անունը ծածկագրութեամբ դրած է:

57. Տէր Վարդան Բհյ. — 1683ին կը յիշուի Տէր Վարդան գրիչ ք. ի. որ Հալէպի մէջ գրած ու հաւանաբար ծաղկած ալ է մեր Ձեռագրաց Մատենադարանի թիւ 156 Աւետարանը՝ իր անձին համար: Ձեռագիրս, որ կը կրէ 67 հին թիւը, ունի 297 թերթ, մեծութիւնը 22 × 15 × 7 հրդմբ. երկսին, 20 տողնոց էջերով. թղթեայ է, տախտակեայ կաշեպատ տողուն կաղմով. մագաղաթեայ պահպանակներ չունի եւ զարդական մասը չափազանց աղքատ է: Տէր Վարդան ք. ի սոյն Աւետարանը գրած է իր անձին համար, Հալէպի մէջ, 1683ին. ասկէ զատ իր մասին ո՛ր եւ է տեղեկութիւն չունինք: Ահա՛ յիշատակարանը. — «Գրե-

ցաւ սուրբ Աւետարանս ի թուականութեան հայոց ՌՃԼԲ (= 1683), ի հայրապետութեան Սահակ կաթողիկոսին եւ ի թաղաւորութեան տաճկաց Սուլթան Մահմէտին ի յունիս ամսոյն ընդ հովանեաւ Ս. Քառասունք եկեղեցուն ի քաղաքն Երեւան, որ է Հալապ: Գրեց սա՛ սուտանուն եւ մեղաւոր Վարդան Երէց «ի վայելումն անձին իւրոյ»⁽⁷⁾:

58. Տէր Յակոբ Բհյ. — Տէր Գրիգոր աւագ (մեծ) քահանայի անդրանիկ որդին է սա որ առաջին անգամ կը յիշուի 1653ին իր Փանոս (Ստեփանոս) եւ Եղիա եղբայրներուն եւ Ձմրութ քրոջը հետ, երբ տակաւին աշխարհական էր⁽⁸⁾: Իր հօրը ողջութեանը արդէն քահանայ է պահելով իր աշխարհական անունը: Կը դիտուի որ այս դարուն Հալէպի մէջ գրեթէ բոլոր քահանաները վերակոչուած են իրենց աշխարհական անունով: Հօրը ձեռքին տակ ուսած է, իբր քահանայ առաջին անգամ կը յիշուի հօրը մահուան առթիւ գրի առնուած նոյն յիշատակարանին մէջ⁽⁹⁾ «... եւ եթող (Տէր Գրիգոր) յիշատակ դսուրբ Աւետարանս իւր հողւոյն եւ իւր որդոցն Տէր Յակոբին եւ Փանոսին եւ...»: Վախճանած է 1688ին եւ թաղուած Աղիզիէի Աղղ. հին Գերեզմանատունը՝ հետեւեալ տապանաքարի տակ. «Այս է տապան Տէր Գրիգորի՝ որդւոյն Ժամասաց (Տէր) Յակոբին որ հանգեաւ ի Քրիստոս թվին ՌՃԼԷ (= 1688): Աստուած ողորմի ասացէք»⁽¹⁰⁾: Ըստ իր տապանաքարին, Տէր Յակոբ երկար տարիներ եղած է Ս. Քառասնից եկեղեցւոյ ժամասաց կամ ժամօրհնող:

59. Տէր Գասպար Բհյ. — Որդին է Տէր Սահակ ք. ի: Երէցիկին է Սաֆար Մելիք: Ձաւակներն են՝ Տէր Մակար ք. ի, Սահակ եւ Դանիէլ: Ունին նոյնպէս երկու աղջիկներ՝ որոնց անունները անծանօթ կը մնան: Տէր Գասպար 1663ին Հալէպի մէջ կը գնէ 1460ական թուականներուն հաւա-

(7) Յուշակ Հալէպի Ձեռագրաց Ա. էջ 348 բ:

(8) Յուշակ Հալէպի Ձեռագրաց Ա. էջ 63 բ:

(9) Յուշակ Հալէպի Ձեռագրաց Ա. էջ 64 ա:

(10) Պատմութիւն Հալէպի Աղղ. Գերեզմանատանց. Արտատպող Արքեպս. Հալէպ 1935. էջ 30 բ:

նարար Ձեթունի կամ Մարաշի մէջ գրուած մեր թիւ 44 Աւետարանը եւ առանձին արձանագրութեամբ 1687ին զայն յիշատակ կը գնէ Ս. Քառասնից եկեղեցւոյ մէջ, 24 տարի զայն գործածելէ յետոյ, անխորհուրդ կերպով առաջին ստացողներու անունները քերելով եւ տեղը իր եւ հօրը անունները տեղաւորելով: Տէր Սահակ ք. հաւանաբար վախճանած է 1690ի առեւնները, դամբարանը յայտնի է: Ինչպէս տեսնեք, Տէր Գասպար ք. ի ունի երկու եղբայր՝ Խաչատուր Սարկաւագ՝ որ սոյն աւետարանին ի վերջ 1676 Մարտ 3ին կը գրէ «հանդիստ Սրբոյն Յովհաննու աստուածաբան աւետարանչին» մասը. «... արդ գրեցաւ սուրբ աւետարանս այս՝ որ է հանդիստ սրբոյն...» եւ Միքայէլ:

60. Տէր Յովհաննէս Բհյ. Սարըխնի. — 1695ին կը յիշուի Տէր Յովհաննէս ք. ի Սարըխնի՝ որ հաւանաբար չբաւորութեան պատճառաւ Հալէպիցի մահտեսի Ասլանին կը ծախէ 1661ին Հալէպի մէջ Տէր Յովհաննէս ք. ի գրած ու ծաղկած եւ այժմ Վիեննայի հաւաքման մէջ անցած թիւ 159 Սաղմոսարանը, հետեւեալ յիշատակագրութեամբ՝ «թվին ՌՃԽԴ (= 1695) նամսեանն յուլիսի 20. ի Հալապցի Սարըխնի Տէր Յովհաննէս ք. ի փախելու մահտեսի Ասլանին, որ... ետձի օղլիք կոչին. գինն 4»⁽¹¹⁾:

61. Տէր Պօղոս Բհյ. — Հալէպի քահանայից դասուն մէջ բաւական ուրոյն տիպար մըն է այս Տէր Պօղոս քահանան, որ առաւելագէս կը յիշուի Մինաս Պատրիարք Ամթեցիի «Օրագրութեան» մէջ. կ'ենթադրեմ որ ձեռնագրուած է 1671ին, վասն զի Ս. Ք. Մատրան մկրտութեան աւագանին քովի կամարին վրայ իրեն անունը փորագրած է նոյն թուականին, Տէր Մկրտիչ ք. ի հետ: Ամթեցի՝ Հալէպ եւ 1695 Ապրիլ 30ին եւ մեծ հանգէսով մտաւ Ս. Քառասունք եկեղեցին, Կիլիկիոյ Տէր Մատթէոս Կաթողիկոսին հետ, որ նոյն տարիներուն Հալէպ կը նստէր: Մինաս պատրիարքի հետեւորդ վարդապետներն ու սպասաւորները կ'ըջնէն Հոգե-

տուն. իսկ Պատրիարքը հիւր կ'ըլլայ Տէր Պօղոսի տունը: — «Եւ եկեալ օթեցաք մեք Տէր Պօղոսին»: Կ'ենթադրեմ որ Տէր Պօղոս վէֆիլն էր նոյն տարիներուն Ս. Յակոբայ վանքին Հալէպի մէջ ունեցած կալուածներուն եւ կամ հայրենակիցն ու աղագական էր Մինասի, վասն զի ասոր Հալէպ ժամանելուն երկրորդ օրն իսկ, երբ Մատթէոս Կաթողիկոս պատիւ կ'ընէ Պատրիարքին բազմաթիւ հրաւիրեալներով եւ մինչեւ երեկոյ կը նստին, Տէր Պօղոս խընջօյքի մէջ կը գինովնայ ու գիշերը Մինասի հետ տուն կը վերադառնան ուր «երկու երկու թաս գինի» եւս խմելով, կը ննջեն: Կը յայտնուի նոյնպէս որ Տէր Պօղոս ք. ի նստած տունը՝ ուր Ամթեցի հիւրասիրուած է՝ Երուսաղէմի կալուած է եւ պատրիարքը «տանը լիվանին երեսը բանալ կու տայ»: Երուսաղէմի մէջ ենթադրելով որ Ամթեցի մեկնած կ'ըլլայ Հալէպէն, անոր յատուկ գիրերը Տէր Պօղոսի անուան գալ կը սկսին, մինչ Պատրիարքը միշտ Հալէպ է, եւ Տէր Պօղոսի հետ գրեթէ ամէն օր այցի կ'ընեն՝ հրաւերով՝ Հալէպի ծանօթ աղագանոց տունները, ուր առհասարակ իրենց հրամցուածն է «խաշ» եւ «հերիս», քաղցր գինիով: Շատ չ'անցնիր սակայն, Տէր Պօղոսի հետ այնքան մտերմօրէն ճաշող, գինի խմող եւ «խտտէ» ուտելով փորը ցաւող Ամթեցի կ'որոչէ Ս. Յակոբայ կալուածէն հանել Տէր Պօղոսը ու անոր տեղը «Փեսայ Պետրոսը» դնել, որուն վրայ երէցիկինը «անէծք կու տայ, թէ գինին ի տանէն ինչո՞ւ կը հանեմք ու զՊետրոսը կը դնեմք»: Մինաս Պատրիարք Օգոստոս 12-25ին Հալէպէն կը մեկնի դէպի Տիգրանակերտ, իր ծննդավայրը. իրեն ուղեկից են Թորոս վրդ. եւ Տէր Պօղոս ք. ի:

62. Տէր Յակոբ Բհյ. Նասրանի. — Տէր Յակոբ մեր թիւ 136 Ճաշոցին մէջ կը յիշուի «Նասրանի» որ 1696 Նոյ. 12ի Գշ. օրը երկու մկրտութիւն կը կատարէ, լոկ

(11) Տաշեան, Յուշակ Վիեննայի Ձեռագրաց. էջ 464:

«սրահմամբ», եւ շատ հաւանական է այս ձեւ խորհրդակատարութիւնը մեծ դայթակողութիւն կը պատճառէ Հալէպի աղ-դայնոց մէջ: Հոս նոյնութեամբ կը դնենք սոյն արձանագրութիւնը, որ կը գտնուի հատորիս վերջին դատարկ թուղթին վը-րայ, եւ հակառակ կողմէն գրուած, իբր նշան հակառակութեան. — «թվին ۱۰۸۶» (= 1696) Նոյեմբեր ԺԲ օրն Գ չբի. Տէր Յակոբբն, որ է նարանի, Բ. կնունք երաց մին... (երկու գիրէ, բայց չի կարգաց-ուիր) ջոկման ջրով»⁽¹²⁾:

63. Տէր Սանու (Սոնփանու) ֆիյ. — Ե-րուսաղէմի Պատրիարկ Մինաս Ամթեցիի Օրագրութեան մէջ⁽¹³⁾ (յերուսաղէմ) կը յիշուի Տէր Սանու կամ Սոնփանու քհյ. Հալէպցի որ վախճանած է 1703 Օգոստոսի կիսուն. «Լուար... զՀալպայ Սանու Երէ-ցի Աստուածածնի հինգչարթի մեռանէն: Ս. Քառասունք եկեղեցին եւ երիցունքն հանկչեցան»: Այլուր ո եւ է տեղեկու-թիւնք կը պակսին: Բաւական խորհրդա-ւոր է Ամթեցոյ յիշատակագրութիւնը: Կը թուի թէ բաւական անհանգարտ մարդ է եղած Սանու երէց, որուն մահէն յետոյ

քահանայք եւ երիցունք ազատած կ'ըլլան իր ձեռքէն:

64. — Տէր Դանիէլ ֆիյ. — 1703ին Ս. Քա-ռասնից եկեղեցւոյ դասուն մէջ կը յիշուի Դանիէլ քհյ. որ իր անունը արձանագրած է եկեղեցւոյ ներքնատան պատերէն մէ-կուն վրայ, ածուխով: Այլուր ո եւ է տե-ղեկութիւն չունինք իր մասին⁽¹⁴⁾:

(12) Յուլիան Զեռագրաց Հալէպի Ա. էջ 237 ա:

(13) Թուղթ 285 ր:

(14) Ս. Քառասնից Մանկանց եկեղեցին իր ամ-բողջ տարածութեանը տակ ունի ընդարձակ եւ փա-ռաւոր ներքնայարկ, ուր կարելի է իջնել միայն ձախակողմեան վերջին երրորդ սիւնի (դէպ ի արեւ-մուտք) կից քարահիւս աստիճաններէ: Այս ներք-նայարկը ամբողջովին վիճափոր է, գետինը հողով լեցուած, ուր կ'երեւան 1616ին հիմնուած տաճարին վեց սիւներու հաստակուս խորիսիւները, ամբող-ջովին քարահիւս: Վէմի մէջ փորուած ու հանդի-պակաց երկու «Լիվան»ներ կ'երեւան, դեռնէն մէկ մեթր բարձր: Չորս լուսամուտներ կը հովեն ու կը լուսաւորեն ներքնայարկը, եթէ վրայի տաճա-րին յատակը սալարկող չորս դադտին քարերը վերցուին: Կ'ենթադրեմ որ այս ներքնայարկը ա-տենօք աւելի ճոխ էր եւ յարգարուած ու կը ծա-ռայէր՝ ա. — իբր սպաստան, վտանգաւոր ժամա-նակներու մէջ պաշտանուելու յարձակմանց եւ աւարատութեանց դէմ. ր. — Ամրան հեղձուցիչ տա-քերուն՝ իբր զով ներքնատուն կաթողիկոսաց, եպիսկոպոսներու եւ քահանայից, ինչպէս սովո-րութիւն է Պաղտատի մէջ, դեռ մինչեւ այսօր:

ՀԱԼԷՊ

ԱՐՏԱՒԱՋԴ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՓՈՍ

Պ Ա Տ Ա Ռ Ի Կ Ն Ե Ր

ԼՈՒՍԱԾԻՐ ՇԱԲԱԹԱՑԵԱԼ ՎԱՆՔԵՐԷՆ

(Շար. տե'ս «Բագմավէպ» 1938, էջ 277)

Կարկառի վանք. — Քեախդէ գաւառին չըջանակին մէջ, ու Քեախդէն հինաւորց նշանաւոր վայրը լայն չըջանակով մը ընդ մէջ Խարբերդի, Մելիտինէի, Շիրոյի, Սե-ւերեկի, Բերդաի երկարած բազուկներու վը յայտնուի Եփրատի փոռուած է, գոգին ունենալով Պէլ-Բէլ հպարտ լեռը, որ կը ախրէ, կ'ըլլէ ու կը սոնքայ այլ լեռներ

ու քաղաքներ իր պատուանդանն ընելով: Դէպ ի Հարաւ — Արեւմուտք բազուկ եր-կարած է բերդի դաշտի մը քով ի վեր, ու հոն այդ դաշտակին մէջ նշանաւոր Կառկառը, որ մասամբ լեռնադաշտակնե-րով հարուստ Պէլի կողքին ոտքերուն դէպ ի Արեւելք կուրծք տուած, համանուն բեր-դին ալ հարուստ կողերուն քամակ տուած

բազում բակերով, աւերակներու քարբակ կոյտերով ընդարձակ փոռուածքով կարծես լուռ կ'ունկնդրէ Բէլի քնարակոծ երգերը երեսուն դարերէն աւելի այդ վեհաշուք ու փառահեղ տաճարէն ու անծածք տա-ճարներէն. ու քնարը այդ Մամիկոնեան տան հոյաչէն ժայռակերտ բերդի գրկէն ու հպարտ գլխէն կարծես կը թրթռայ ցարդ, անցորդն ու ճամբորդը, եւ դիտողը լեցնելով հիացումով ու ապշումով, հո-դեակներ ալ ասղնտելով. սակայն վարը բողբոջին դադրած են երբեմնի ճոխ ու չէն բաղմամբարդ Կառկառի քաղաքին երգն ու բանդիւռները, ու վանքին ալեւուները ու սաղմոսերգները վեր Երկնքին ուղղեալ. հիմակ այս բակ տեղերուն ու աւերակնե-րուն մէջ վուվուներն են բուրբուն՝ հինա-ուրց անցեալ փարթամութենէն չէն չող փառքերէն կէս երկոտասանեակ մը..... աւերակոյտերու գլխուն այժմուս Կառկա-ռի տունները, որ անցած փեթակի մը պէս կը տղայ ու կը բղայ: Երկինք ցցուած Բէլը՝ մեծ հսկան՝ չորս ծաղերու նայող ահեղ կեցուածքով, առաւել իր ահեղ վիթ-խարի արձաններովը գլխու պտոյտ տուող ահալնութիւնով, կրանիթ լանջերուն գու-րի ու մուրճի հարուածներովը ու սուր գրիչներով, հին շատ հին դարերու մեծու-թիւնը, արուեստը ու այդ գիտութիւնը, որ ներկան կը դարմացնէ ու պիտի դար-մացնէ, տիրողներու գոռող հրամաններն ու յաղթանակներն են, որ չորս ծաղերու կը պատգամեն իրենց ամպածրար գլխովը: Բեւէն 9-10 ժամու հեռաւորութեան մը, Իսկ Մելիտինիէն 12-16 ժամու, մինչ Բեախդէ, ու Բեախդէն 5-6 ժամով Կառ-կառի քաղաքատեղին, վանքը ու բերդը: Այն վեց ժամուան չըջանակին մէջ կան շատ մը գեղեր՝ որոնց մէջ կը բնակին հայ, ասորի ու քրիստեւ, որոնք երեք լեզու-ներն ալ իրենց մայրենի լեզուին պէս կը խօսին անսայթաք:

Մինչեւ Կառկառ երկարող ճամբուն կի-սուն ալին կայ ասորիներու մեծ վանքը Ս. Սիմէոն, որ երկարաձիգ հսկայ քար ամբարտակի մը ոտքերուն Եփրատի ճիշտ

ափերուն Սեւերիկի դէմ: Դարերով կեցած է անցեալին ունենալով մեծ համբաւ ու հռչակ ամենով ակնբախ: Դժբախտաբար քիչերն են որ կըցած են երթալ ցամաքի ճամբով այդ հռչականուն ուխտավայրը, երբ քարայծի մը ճամբայ մըն ալ չկայ, այլ պէտք է ունենալ ընկերներ եւ սրտոտ անվախութիւն մը, որպէս զի պարաններով վար կախեն ուխտաւորը՝ վանք իջնելու համար, ուր քիչ ալ չէ եղած վտանգը...:

Կառկառի ճամբուն վրայ է Նառնջայ գիւղը. գիւղացին Կառկառէն հոս է գաղ-թած եւ այլ գիւղերու մէջ ցրուած, մինչեւ 2-3 օրուան ճամբայ քաղաքներ: Գաղթող-ները Կառկառի աւերումէն վերջն է որ ապաստանած են մօտակայ գիւղերը Վէյ-սիէի, ու քիչ մը հեռուն Ատրեամանի ճամ-բուն մէջտեղերը գտնուող Քոյուկի եւ այլ պոյպէկիներու (քիւրտ աւատապետներու) հովանաւորութեան տակ, եւ դարձած են մարապաներ (տարապարհակ աշխատող-ներ): Նառնջայ գիւղացւոյն Դանիէլ էմի-րն՝ մեծահամբաւ գիտնականին եղբորը վաճառական Առաքել աղային տունը կի-ջեանինք: Դանիէլ էմիրն հին ու նոր Կառ-կարանը բերնուց գիտցող, տօն ու տաղա-ւար առանց օրացոյցի անսխալ գիտցող, պահ, ծոմ, աղօթք խստիւ բռնող ու կա-տարող, ու օրն ամբողջ Սուրբ Գրքով անցնող 70 տարուան ծերունի մըն էր. ծե-րունի մը որ անփոթ ճակտով մը կը պար-ծենար. կ'երիտասարդանար երբ յուզու-մով, ալխոտով իրենց Կառկառէն փախուս-տը կը պատմէր եւ անվնաս ազատելուն միշտ փառք կու տար, թէ եւ վրայ տուած ամէն ինչ ու հարստութիւն, ու մաղապուր պրծած քաղաքին վրայ խուժող հրոսակնե-րէն՝ այլալեզու այլալեզոններէ: 1850ական թուականներուն է տեղի ունեցած վերջին աւերը, ուր 3-400 տուն բնակչութիւն կայ եղեր: Իսկ իր մեծ հօրմէն լսածը, ան ալ իր հօրմէն, մեծ աւերումը ԺՁ դարուն տեղի ունեցած ըլլալը սրտամորմոք կը պատմէր, ինչպէս վանքինն ու բերդինն ալ: Դանիէլ էմիրն յուզումը չէր կրնար ծածկել ու կ'ըսէր. «Ի՞նչ քաղաք, ի՞նչ